

**ELNUR KƏLBİZADƏ**  
AMEA Naxçıvan Bölməsi  
E-mail: caspianman@mail.ru

## XX ƏSRİN 20-Cİ İLLƏRİNDƏ NAXÇIVAN DİYARININ İNZİBATI-ƏRAZI QURULUŞU (TARİXİ COĞRAFİ ARAŞDIRMA)

28 iyul 1920-ci ildə XI Qırmızı Ordunun Naxçıvana daxil olmasından sonra Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası elan edildi. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivində saxlanılan bir sənəd o dövrdə Naxçıvanın inzibati-ərazi quruluşunu müfəssəl şəkildə öyrənməyimizə imkan verir. Bu sənədin surəti AMEA Naxçıvan Bölməsinin Mərkəzi Elmi Arxivində saxlanılır. 16 mart 1921-ci il tarixli sənəd "Naxçıvan MSSR-in inzibati-ərazi quruluşu" adlanır. Sənəd Baş Ştab (Qərargah) Akademiyasının dinləyicisi M.Pereşin tərəfindən Azərbaycan SSR-in Fövqəladə Komissarına və Naxçıvan SSR-in Xalq Hərbi Komissarına məruzə şəklində hazırlanmışdır. Sənəddə Naxçıvan SSR-in tərkibində 3 qəzanın (Naxçıvan, Şərur və Ordubad) və 9 rayonun (Tumbul, Cəhri, Şahbuz, Yaycı, Əbrəqunus, Çənənəb, Baş Noraşen, Şah-taxtı və Sədərək) adı çəkilir.

1924-cü ildə Naxçıvan MSSR-in tərkibində 3 qəza (Naxçıvan, Şərur və Ordubad) və 9 dairə olmuşdur. Artıq 1925-ci ildə isə Naxçıvan MSSR ərazisindəki bütün qəzalar ləğv edilmiş və 9 dairə (rayon) yaradılmışdır.

1925-ci ildə regionda olan bir sıra kəndlərin adları dəyişdirilmiş və aşağıdakı rayonlar yaradılmışdır – Baş Noraşen, Qıvraq, Cəhri, Tumbul, Nərimanov, Əbrəqunus, Culfa, Ordubad, Parağa və Aza.

Tarixi mənbələr sübut edir ki, 1927-ci ildə Naxçıvan MSSR-in tərkibində 8 dairə (rayon) və 227 yaşayış məntəqəsi olmuşdur.

Beləliklə, dövrün inzibati-ərazi quruluşunun öyrənilməsi istiqamətində gəldiyimiz nəticə ondan ibarətdir ki, Naxçıvanda sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk dövrlərdən etibarən bölgənin inzibati-ərazi quruluşunda eksperimental xarakterli dəyişikliklər edilmiş, 1921-ci ildə Naxçıvanda sovet hakimiyyəti qurularkən Naxçıvanın ərazisi bugünkündən daha geniş əraziləri əhatə etmiş, bu gün Ermənistan Respublikasının ərazisində olan bir sıra kəndlər o zaman məhz Naxçıvan SSR-in müxtəlif rayonlarının tərkibində olmuşdur.

**Açar sözlər:** Naxçıvan SSR, inzibati-ərazi quruluşu, tarixi-coğrafiya, Tumbul, Cəhri, Şahbuz, Yaycı, Əbrəqunus, Çənənəb, Baş Noraşen, Şah-taxtı və Sədərək.

28 iyul 1920-ci ildə XI Qırmızı Ordu hissələrinin Naxçıvana daxil olmasından sonra Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası elan edildi [17, s. 339]. Əsli Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivində, surəti AMEA Naxçıvan Bölməsinin Mərkəzi Elmi Arxivində saxlanılan bir sənədlə tanışlıq bizə 1921-ci ildə Naxçıvan SSR-in inzibati-ərazi quruluşu haqqında müfəssəl məlumat almağa imkan verir. AMEA Naxçıvan Bölməsinin Elmi Arxivində fond 8, siyahı 4, iş 5-də saxlanılan «Схемы административно-территориального деления Нахичеванской АССР» ("Naxçıvan MSSR-in inzibati-ərazi bölgüsünün sxemi") adlı 16 mart 1921-cü il tarixli sənəddə Naxçıvan ərazisində o zaman üçün 3 qəza (Naxçıvan, Şərur və Ordubad) və 9 rayonun adı çəkilir [2]. Qeyd edək ki, bu sənəd Baş Ştab Akademiyasının dinləyicisi M.Pereşin tərəfindən Azərbaycan SSR-in Fövqəladə Komissarına və Naxçıvan SSR-in Xalq Hərbi Komissarına məruzə şəklində hazırlanmışdır. Sənəddə Naxçıvan qəzasının tərkibində Tumbul, Cəhri və

Şahbuz rayonlarının, Ordubad qəzasının tərkibində Yaycı, Əbrəqunus və Çənnəb rayonlarının, Şərur rayonunun tərkibində isə Baş Noraşen (Cəlilkənd), Şahtaxtı və Sədə-rək rayonlarının olduğu göstərilir.

Məruzənin əvvəlində Naxçıvanda inzibati-ərazi bölgüsü məsələsinin problemlərinə toxunan M.Pereşin göstərir ki, Naxçıvan SSR-də inzibati bölgü və idarəçilik işi o zaman çox pis təşkil olunmuşdur. Sənəddə qeyd edilir ki, hətta daxili idarəçiliyə cavabdeh olan orqanlar belə Respublikanın dəqiq sərhədlərini, qəza (uezd) və rayon bölgüsünü bilmirlər. Məruzənin “Naxçıvan SSR-in şəhər və kəndləri: yerləşdikləri qəza və rayonlar üzrə” adlanan hissəsində o zamankı qəzaların, rayonların və bu rayonların tabeliyində olan yaşayış məntəqələrinin də adları çəkilmişdir [2]. O zaman Naxçıvan qəzasının mərkəzi Naxçıvan şəhəri, Şərur qəzasının mərkəzi Yengicə kəndi, Ordubad qəzasının mərkəzi isə Ordubad şəhəri idi.

Naxçıvan qəzasının Tumbul rayonuna 39 yaşayış məntəqəsi, Cəhri rayonuna 21 yaşayış məntəqəsi, Şahbuz rayonuna isə 36 yaşayış məntəqəsi daxil olmuşdur [2].

Tumbul rayonunun mərkəzi Tumbul kəndi idi. Bu rayona 4 qəsəbə 35 kənd daxil olmuşdur. Rayon ərazisində adı çəkilən Qaracakənd, Naxşı-nərgiz, Xaçaparaq, Qızıl-burun, Dərəşam, Baş-Başı, Volmuninskiy yaşayış məntəqələrinin bəziləri dağılmış, bəzilərinin əhalisi şəhər mərkəzlərinə və digər kəndlərə köçmüş, bəzilərinin isə adları dəyişdirilmişdir.

Tədiqatlarımız göstərir ki, ruslar tərəfindən “Baş-başı” kimi qeydə alınmış ərazi Naxçıvanın yerli əhalisi tərəfindən Boz-başı adlandırılmışdır. Hələ 2011-ci ildə Naxçıvanın müxtəlif əraziləri ilə bağlı mənbələrdə verilən məlumatların yerli əhalinin yaddaşında qalan məlumatlarla müqayisəsini aparmaq üçün muxtar respublikanın bir neçə yaşlı sakini ilə görüşmüşük. Apardığımız belə söhbətlərdən biri zamanı Əliabad qəsəbə sakini, əslən keçmiş Şərur rayonunun Sust kəndindən olan 1928-ci il təvəllüdlü Məmmədova Çimnaz Qaybalı qızı da bu ərazi haqqında danışarkən oranı Baş-başı kimi deyil Boz-başı kimi ifadə etmişdir [16]. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Musa Quliyev də atası 1912-ci il təvəllüdlü Rəhim Muxtar oğlunun bu ərazinin adının Boz-başı olduğunu söylədiyi barədə məlumat vermişdir.

Sənəddəki yaşayış məntəqələrinin adları ilə tanış olarkən maraq doğuran digər bir məqam, Tumbul rayonunun ərazisində iki Təzəkənd adlı kəndin qeydə alınmasıdır. Müəyyən edə bildik bu bu kəndlərdən biri indiki Babək rayonunun Babək qəsəbəsidir. İkinci Təzəkənd isə Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində XX əsrin 70-ci illərinə qədər mövcud olmuşdur. Bu kənd Yamxana kəndi ilə Abbasabad qalasının arasında yerləşmişdir. XX əsrin 70-ci illərində Araz su anbarının tikintisi ilə əlaqədar olaraq bu kənd su anbarının altında qalmışdır.

Cəhri rayonunun mərkəzi Cəhri kəndi idi. Bu rayonun tərkibində 1 qəsəbə 20 kəndin adı qeyd edilmişdir. Bu rayonun ərazisindəki bəzi kəndlərin adı sonralar müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmış, bəzisinin əhalisi digər yaşayış məntəqələrinə köçmüşdür. Maraq doğuran digər məqam 1929-cu ildə Ermənistan SSR-ə verilən kəndlərin (Sultanbəy, İtqıran, Ciqin-Almalı, Ağxaç) [6, s.192; 13, s. 136] 1921-ci ildə bu rayonun tərkibində olmasıdır. 1929-cu ildə Ermənistana verilən kəndlər sırasında adı çəkilməyən, lakin bu gün bu respublikanın tərkibində olan Ses kəndinin də məhz Naxçıvanın tərkibinə daxil olması bu tarixi sənəd nəticəsində sübut olunur [2].

Naxçıvan qəzasının Şahbuz rayonunun tərkibinə 1 qəsəbə, 35 kənd daxil idi. Rayonun mərkəzi Şahbuz qəsəbəsi hesab edilirdi.

Marq doğuran məsələlərdən biri bu sənəddə xəzər türkləri ilə bağlı iki toponimə rast gəlməyimizdir [2]. Bunlardan biri Kazaryot şəklində təhrifə uğramış Xəzər-yurd,

digəri isə Xəzər-boğan və yaxud Xəzər-buğa kəndidir. Naxçıvanın orta əsrlər dövrü tarixi coğrafiyası ilə bağlı apardığımız tədqiqatlar göstərir ki, Xəzər türkləri bu əraziyə təkcə adlarını və etnik kimliklərini deyil, həm də inanclarını gətirmişlər. Məlum olduğu kimi, xəzərlər türk etnik kimliyinə mənsub olsalar da, inanc baxımından iudaizmə – yəhudi dininə mənsubdurlar. Heç də təsadüfi deyildir ki, hələ bəzi orta əsr mənbələrində Naxçıvan ərazisində bu dinə sitayiş edən insanların yaşaması ilə bağlı məlumatlar yer almışdır [4, s. 257].

Rayon ərazisində adı çəkilən yaşayış məntəqələri sırasında Karmalinovka kəndi xüsusilə maraq doğurur. Qeyd edək ki, bu kənd tarixi Biçənək kəndidir. XX əsrin 30-cu illərində çar Rusiyasının üsyançı malakan rus tərqiətçilərini milli ucqarlara köçürməsi ilə əlaqədar olaraq bir qrup molakanlar Biçənək kəndi ərazisinə köçürülmüş və onlar üçün salınmış kənd sonralar Karmalinovka adlandırılmışdır. Bu kənddə XIX əsrin 30-80-ci illərində 164, XIX əsrin 80-ci illərinin ortaları – 1904-cü ildə 280, 1905-1917-ci illər arasında 310 nəfər hər iki cinsdən əhali yaşamışdır [19, s. 294; 18, s. 106]. Əhalinin buraya köçürüldüyü dövrdə bu ərazidə iki karvansarayın olduğu barədə mənbələrdə məlumat vardır [22, s. 85].



Araşdırmalarımız göstərir ki, bu kənd Naxçıvanın da daxil olduğu İrəvan quberniyasının hərbi qubernatoru olmuş Nikolay Nikolayeviç Karmalinin (1824-1900) şə-rəfinə belə adlandırılmışdır. Bu şəxs 8 may 1869-cu ildən 26 iyun 1873-cü ilə qədər İrəvan quberniyasının hərbi qubernatoru olmuşdur [22, s. 53]. O, 25 may 1824-cü ildə Ryazan quberniyasında anadan olmuşdur. I Moskva Kadet Korpusunda təhsil almışdır. 5 oktyabr 1862-ci ildən etibarən Qafqazda hərbi xidmətini davam etdirən general-mayor N.N.Karmalin dağlı xalqlarına qarşı mübarizəsinə görə 3-cü dərəcəli qılınclı müqəddəs Vladimir ordeni ilə təltif edilmişdir. 1869-cu ildə İrəvan hərbi qubernatoru təyin edilən N.N.Karmalinə həmin ilin avqustunda general-leytenant rütbəsi verilmişdir. 1873-cü ildən sonra o fəaliyyətini Kubanda davam etdirmiş, 1877-1878-ci illər Rusiya-Osmanlı müharibə-sində iştirak etmişdir [20].

### Cədvəl 1

#### 1921-ci ildə Naxçıvan SSR-in Naxçıvan qəzasının Tumbul, Cəhri və Şahbuz rayonlarının yaşayış məntəqələri

Naxçıvan qəzası			
	Tumbul rayonu	Cəhri rayonu	Şahbuz rayonu
1.	Tumbul k.	Cəhri k.	Şahbuz k.
2.	Nəzərabad k.	Sust k.	Şahbuz qəs.
3.	Diduvar k.	Xıncab k.	Kazaryot k.
4.	Kərbəlayi Oruc Dizə k.	Əznəbürd k.	Zirnel k.
5.	Yuxarı Uzunoba k.	Payıs k.	Karmalinovka k.
6.	Aşağı Uzunoba k.	Şeytanabad k.	Xıncırək k.
7.	Xəlilli k.	Sələstüz k.	Mağara qışlaq
8.	Kali-bəy dizə k.	Tirkeş k.	Əli Məmməd - Kiş
9.	Şıx-Mahmud k.	Badamlı k.	Gömür k.
10.	Qaraca kənd k.	Şadi k.	Zərnötün k.

11.	Qaraxanbəyli k.	Gərməçataq k.	Kelani-Qışlaq
12.	Qoşa dizə k.	Lizbirt k.	Qızıl-Qışlaq
13.	Qaraçuq k.	Buzqov k.	İncə-su k.
14.	Bulqan k.	Sultanbəy k.	Gecəsür k.
15.	Yamxana k.	Qarabay k.	Nurs-Məzrə k.
16.	Təzəkənd k.	İtqıran k.	Mahmud – Abad k.
17.	Qızıl Vənd qəs.	İtqıran qəs.	Qara-baba k.
18.	Nehrəm k.	Ciqin-Almalı k.	Nurs k.
19.	Çeşməbasar k.	Ağxaç k.	Keçili k.
20.	Güznüt k.	Ses k.	Külüs k.
21.	Şəkərabad k.	Göynük k.	Xorna k.
22.	Hacıvar k.		Köynük k.
23.	Badaşxan k.		Şıxınaranatax k.
24.	Təzə-kənd k.		Surab k.
25.	Yarımcə k.		Surmalik k.
26.	Zeynədin k.		Nəhəcir k.
27.	Qahab k.		Arınc k.
28.	Naxşı-nərgiz k.		Yuxarı Remeşin k.
29.	Nəcəfəlibəy-dizə k.		Aşağı Remeşin k.
30.	Kərimbəy dizə k.		Kükü k.
31.	Kültəpə k.		Köçilü k. (по р. Иман)
32.	Məmirza dizə k.		Siçancuq k.
33.	Nəhəcir k.		Mərəlik k.
34.	Xaçaparaq k.		Xəzər-boğan k.
35.	Dərəşam qəs.		Alagöz-Məzrə k.
36.	Dərəşam k.		Kərməli Qışlaq k.
37.	Baş-Başı k.		
38.	Baş-Başı qəs.		
39.	Volmuninskiy qəs.		

“Naxçıvan MSSR-in inzibati-ərazi bölgüsünün sxemi” adlı sənəddə 1921-ci ildə Naxçıvan SSR-in Şərur qəzasının tərkibində də 3 rayonun adı çəkilir. Bunlar Şahtaxtı, Baş Noraşen və Sədərək rayonları idi [2].

Qəzanın Şahtaxtı rayonunun tərkibində 15 yaşayış məntəqəsinin, Baş Noraşen rayonunun tərkibində 58 yaşayış məntəqəsinin, Sədərək rayonunun tərkibində isə 37 yaşayış məntəqəsinin adı qeyd olunmuşdur.

Şahtaxtı rayonunun tərkibində 2 qəsəbə, 2 bölmə, 1 qışlaq, 9 kəndin adı qeyd edilmişdir. Burada Qarğalıq kimi qeyd edilən ərazi bugünkü Şərur rayonunun ərazisində xalq yaddaşında Gəndərəsi kimi qalmış düzənliyin bir hissəsini əhatə edir. Gəndərə bugünkü Kəngərli rayonunun Xok kəndi ərazisindən başlayır və Araz çayının sol sahilinə qədər davam edir. Bu rayonun ərazisində Keyqan kimi qeyd edilən toponimə gəlincə ehtimal ki, bu ərazi xalqın yaddaşında bu gün də yaşamaqda olan Şəkan ərazisidir. Yerli camaatın verdiyi məlumata görə bu ərazi Qarğalıq deyilən ərazidən yuxarıda, dəmir yolunun kənarında yerləşmişdir. Şəkanın yaxınlığında qədim bir şəhərin xarabalıqlarının olduğu deyilir.

Baş Noraşen (Cəlilkənd) rayonunun mərkəzi Baş Noraşen (indiki Cəlilkənd) idi. Tərkibinə 1 stansiya və 55 kənd daxil idi [2]. 1929-cu ildə əsassız olaraq Ermənistan SSR-ə verilmiş Oğbin və Xaçik kəndləri bu dövrdə məhz bu rayonun tərkibində olmuşdur.

Çoxumuz üçün Sədərəyin rayon kimi tarixi 28 avqust 1990-cı ildən başlayır. Lakin “Naxçıvan MSSR-in inzibati-ərazi bölgüsünün sxemi” adlı sənəd sübut edir ki, Sə-

dərəyin rayon kimi tarixi XX əsrin əvvəllərinə – konkret olaraq desək hələ 1921-ci ilə təsadüf edir. Sənəddə verilən məlumatlardan aydın olur ki, o zaman yaradılmış Sədərək rayonu bugünkü Sədərək rayonuna nisbətən daha geniş əraziləri əhatə etmiş və sonralar əsassız olaraq Ermənistan SSR-ə verilmiş bir sıra yaşayış məntəqələri də məhz bu rayonun tərkibinə daxil olmuşdur [11, s. 3]. Məruzənin “Naxçıvan SSR-in şəhər və kəndləri: yerləşdikləri qəza və rayonlar üzrə” adlı hissəsində o zamankı Sədərək rayonunun tərkibində 37 yaşayış məntəqəsinin adı çəkilmişdir ki, bunlardan 1-i qəsəbə, 2-si stansiya, 34-ü isə kənddir.

Qeyd edək ki, bu kəndlərdən Kürkənd, Qaraburc, Maxta, Kərimbəyli, Düdəngə kəndləri bu gün Şərur rayonunun tərkibindədir. Ovçarı (Əfşarı), Ararat və Arazdəyən stansiyalarının isə Ermənistan Respublikası ərazisində olduğunu müəyyənləşdirə bildik.

Rayonun yaşayış məntəqələrindən biri kimi qeyd edilmiş Günnüt-Cəfərli toponiminin birinci hissəsi Günnüt bu gün də rayon ərazisində qalmaqdadır. Sədərək rayonu ərazisində bu gün də yaşamaqda olan Günnüt (Küngüt) toponimi ehtimal ki, monqolların tərkibində Azərbaycana gəlmiş konqorat tayfalarının adı ilə bağlıdır [13, s. 56]. Qeyd edək ki, bu toponimin monqol mənşəli olması fikrini A.Axundov və A.Bağirov da təsdiqləmişlər. A.Axundov küngüt sözünü monqol və monqolların tərkibində Azərbaycana gələn küngüt türkdilli tayfa adı ilə əlaqələndirmişdir [8, s. 142; 3, s. 33].

Sədərək rayonu ərazisində maraq doğuran yer adlarından biri də Karvansaraydır. Araşdırmalarımız zamanı müəyyən etdik ki, bu ərazi indiki Sədərək kəndinin cənubunda yerləşmişdir [12, s. 3]. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Elbrus İsayev İpək yolu üzərindəki Naxçıvan karvansaralarından bəhs edərkən Sədərək kəndinin cənubunda bir karvansaranın olduğunu və hətta bu karvansaranın XX əsrin əvvəllərinə qədər fəaliyyət göstərdiyini qeyd etmişdir [10, s. 115].

Bütün bunlar göstərir ki, 1990-cı ilin avqustunda Şərur rayonunun bir neçə kəndi hesabına yaradılmış rayonun məhz Sədərək rayonu adlandırılması və ayrıca rayon kimi təşkili heç də təsadüfi olmayıb tarixi ənənələrə dayanmaqdadır. Bu tarixin mükəmməl bilicisi və Sədərəyin yenidən rayon kimi formalaşmasının memarı isə məhz ulu öndər Heydər Əliyev olmuşdur. Heydər Əliyev 14 avqust 2002-ci il tarixində Sədərək rayonunun sakinləri ilə görüşdə bu barədə deyirdi: “...Sədərək həmişə bizim, Azərbaycanın ən kənar yerində, sərhəddə yerləşərək Azərbaycan torpaqlarını qorumuş, saxlamış və mərdlik nümunələri göstərmişdir. Mən indi qəsəbəni bu cür görəndə həddindən artıq sevinirəm. Çünki sizin yəqin ki, xatirinizdədir, vaxtilə, 1977-ci illərdə mən Azərbaycanın başçısı olduğum zaman kənddən aralı bu qəsəbənin salınması haqqında qərar verdim. Nə üçün kənddən aralı? Ona görə ki, o vaxtlar ermənilər yavaş-yavaş bu torpaqlara iddia edir, bu bizimdir, o bizimdir deyirdilər. Mənim yadımdadır, burada bir Həsənqulu bağı vardı... Guya ki, o bağ onlarındır. Sonra mən 1990-cı ildə buraya gələndə bu məsələlərlə məşğul olmuşam. O vaxt mən bunları hiss edirdim. Ona görə mən belə qərara gəldim ki, burada Azərbaycana Naxçıvan tərəfdən giriş yerində müasir tipli evlər tikək ki, Ermənistanın ərazisindən buraya keçənlər, – yadıңызdadırsa, o vaxt gediş-gəliş çox idi, turistlər də gedib-gəlirdi, sovet vaxtı başqaları da gedib-gəlirdi, – onlar görsünlər ki, Azərbaycan torpağında indi yaşayış necədir. Ona görə mən burada o vaxt bu qəsəbəni salmaq barədə göstəriş verdim” [9, s. 133].

**1921-ci ildə Naxçıvan SSR-in Şərur qəzasının Şahtaxtı, Baş Noraşen və Sədərək rayonlarının yaşayış məntəqələri**

Şərur qəzası		
Şahtaxtı rayonu	Baş Noraşen rayonu	Sədərək rayonu
1.	Şahtaxtı k.	Baş Noraşen (Cəlilkənd) k.
2.	Təzəkənd k.	Vayxır k.
3.	Diadin k.	Tomaslı k.
4.	Püsyən k.	Qarahəsənli k.
5.	Qabullu k.	Ərəbyengicə k.
6.	Qıvraq k.	Qışlaq Abbas k.
7.	Qıvraq bölməsi	İbadulla k.
8.	Şahtaxtinski qəs.	Vərnəziyar k.
9.	Qarğalıq bölməsi	Yalqız Ağac k.
10.	Keyqan qışlağı	Keştaz k.(Çəmənli)
11.	Keyqan qəs.	Babəki k.
12.	Xok k.	Xanlıqlar k.
13.	Yurdçu-Girdəsər k.	Parçı k.
14.	Qarabağlar k.	Ələki k.
15.		Dərvişlər k.
16.		Xələc k.
17.		Alışar k.
18.		Çərçiboğan k.
19.		Arbatan k.
20.		Daşarx k.
21.		Şangirey k. (Oğuz k.)
22.		Aralıq-böy k. (Yuxarı Aralıq)
23.		Xan-Aralıq k.(Aşağı Aralıq)
24.		Kosacan k.
25.		Çomaxtur k.
26.		Siyaqut k.
27.		Qarxun k.
28.		Muğanlı k.
29.		Muğancıq k.
30.		Noraşen (Şərur)
31.		Muğancıq Müslüm k.
32.		Yuxarı Daş-arx k.
33.		..... (ad oxunmur)
34.		Əksi-kənd k.
35.		Zeyvə k.
36.		Mahmudkənd k.
37.		Ulya Noraşen (Oğlanqala) k.
38.		Həməzəli Dizə k.
39.		Axura k.
40.		Dəstəlibəy dizə k.
41.		Yaycı k.
42.		Horadis k.
43.		Oğbin k.
44.		Danziq-İmaqa k.
45.		Noraşen stansiyası (Şərur st.)
46.		..... (ad oxunmur)
47.		Qaraçullu k.

48.		Şəhriyar k.	
49.		Xaçık k.	
50.		Cinqazur k.	
51.		Dəvəölən k.	
52.		Danzik yuxarı k.	
53.		Amalu k.	
54.		Havuş k.	
55.		Qaraquş-Biləva k.	
56.		Tənənəm-Kürtçülü k.	

“Naxçıvan MSSR-in inzibati-ərazi bölgüsünün sxemi” adlı sənəddə verilən məlumatlara əsasən Ordubad qəzasınının tərkibində də 3 rayon olduğunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Qəzanın tərkibinə daxil olan Yaycı rayonunun tərkibində 46 məntəqənin adı qeyd edilmişdir [2]. Bu rayonun mərkəzi bu gün Culfa rayonunun tabeliyində olan Araz sahili Yaycı kəndi idi.

Əbrəqunus rayonunun tərkibində isə 23 məntəqənin adı qeyd edilmişdir [2]. Rayonun mərkəzi bugünkü Culfa rayonunun Əbrəqunus kəndi idi.

Çənnəb kəndinin tərkibinə isə 22 yaşayış məntəqəsi daxil edilmişdi [2]. Mərkəzi Çənnəb kəndi idi.

### Cədvəl 3

#### 1921-ci ildə Naxçıvan SSR-in Ordubad qəzasının Yaycı, Əbrəqunus və Çənnəb rayonlarının yaşayış məntəqələri

Ordubad qəzası			
	Yaycı rayonu	Əbrəqunus rayonu	Çənnəb rayonu
1.	Yaycı k.	Əbrəqunus k.	Çənnəb k.
2.	Əlincəçay stansiyası	Camaldın k.	Üstüpi k.
3.	Culfa	Qızılca k.	Parağa k.
4.	Culfa bölməsi	Bənənyar k.	Behrut k.
5.	Culfa stansiyası	Saltax k.	..... (ad oxunmur)
6.	Keçmiş Davradağ postu	Noraşen (Göydərə) k.	Pəzməri k.
7.	Kərimqulu dizə k.	Xoşkeşin k.	Urumus k.
8.	Xudaverdi dizə k.	Xanağa k.	..... (ad oxunmur)
9.	Koş dizə k.	Paradaşt k.	Tivi k.
10.	Sumbatan dizə k.	Yuxarı kənd	Bist k.
11.	Dər k.	Aşağı Anzır k.	Surçalı k.
12.	Düylün k.	Yuxarı Anzır k.	..... (ad oxunmur)
13.	Kələntər dizə k.	Orta Anzır k.	Ələhi k.
14.	Düylün dizə k.	Qazançı k.	Nəsirvaz k.
15.	Cəfərxan dizə k.	Teyvaz k.	Əznəmiri k.
16.	Yuxarı Aza k.	Milax k.	Xurs k.
17.	Aşağı Aza k.	Zuvala k.	Nürgüt k.
18.	Xanağa k.	Ərəfsə k.	Bəyləti k.
19.	Dəstə k.	Kürtqala Kəmər k.	Dərgəmər k.
20.	Dəstə postu	Şurud k.	Biləva k.
21.	Ağrı k.	..... (ad oxunmur)	Ləkəşar (Ləkətağ) k.
22.	Yuxarı Əylis k.	Caracur k.	
23.	Vənənd k.	Ərəzin k.	
24.	Vələver k.		
25.	Deysər k.		
26.	Xalıqçay k.		
27.	Vərəqirt k.		

28.	Sal k.		
29.	Danaqirt k.		
30.	Dırmıs k.		
31.	Kələki k.		
32.	Unus k.		
33.	..... (ad oxunmur)		
34.	Nüsnüs k.		
35.	Aşağı Əylis k.		
36.	Gənzə k.		
37.	Anabat k.		
38.	Yuxarı Əndəmic k.		
39.	Aşağı Əndəmi k.		
40.	Kotam k.		
41.	Kilid k.		
42.	..... (oxunmur)		
43.	Kür-dağıt qəs.		
44.	V.Smarinskoy postu		
45.	Karantin Əhməd qəs.		
46.	Qorçuvan k.		

1923-cü ilin 26 fevralında 3-cü Naxçıvan Diyar Sovetlər Qurultayı diyarın Azərbaycan SSR-in tərkibinə daxil olması ilə bağlı qərar qəbul etdikdən sonra Naxçıvan diyarının inzibati-ərazi quruluşunda bir sıra dəyişikliklər edilmişdir. Bununla bağlı adıçəkilən Qərarın 4-cü bəndində yazılmışdır: “Uyğun gələn altı ərazinin icraiyyə komitələri qalmaqla diyarın qəzaları və onların icraiyyə komitələri ləğv edilsin” [15, s. 6]. Bir məqamı da qeyd edək ki, 1923-cü ilə aid digər bir sənəddə isə Naxçıvan diyarının 4 administrasiya vahidə bölündüyü göstərilərsə də, bu vahidlərin adları qeyd edilməmişdir [1].

Qərara uyğun olaraq “Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət heyətinin 31 dekabr 1923-cü il tarixli Qərarlar jurnalından Çıxarış”da Naxçıvan diyarının Azərbaycan Respublikasının tərkibində Naxçıvan Muxtar Respublikasına çevrilməsi barədə Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi qarşısında məsələ qaldırılmışdır.

Naxçıvan MSSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 18 yanvar 1924-cü il tarixli birinci iclasının Protokolunda göstərilirdi ki, Naxçıvan MSSR inzibati cəhətdən Naxçıvan, Şərur və Ordubad qəzalarına bölünsün [15, s. 12]. AMEA-nın müxbir üzvü A.Bağirov tədqiqatları nəticəsində müəyyən etmişdir ki, yaradılmış bu üç qəza da öz növbəsində 12 dairəyə bölünmüşdür [8, s. 294].

Məhz Naxçıvan MSSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin birinci iclasından sonra Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi 1924-cü il fevralın 9-da 7 nömrəli qərarla Naxçıvan diyarının Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının himayəsində Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasına çevrilməsi barədə qərar qəbul etmişdir [15, s. 16].

1925-ci ildə Naxçıvan MSSR ərazisindəki qəzalar ləğv edilmiş, dairələrin sayı 8-ə endirilmişdir [14, s. 95].

1925-ci ildə bölgənin bəzi kənd adları dəyişdirilmiş və yeni qəzalar üzrə bölgü aparılmışdır [8, s. 294]. Həmin bölgüyə əsasən Naxçıvan MSSR ərazisində Baş Nəraşən, Qıvraq, Cəhri, Tumbul, Nərimanov, Əbrəqunus, Culfa, Ordubad, Parağa, Aza rayonları yaradılmışdır [8, s. 295-300].

Baş Nəraşən rayonunun ərazisi əsasən bugünkü Şərur və Sədərək rayonlarını əhatə edirdi. Mənbələrdə rayonun 53 yaşayış məntəqəsinin adı çəkilir [8, s. 295-296]. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün Şərur rayonunun ərazisinə daxil olan Tənənəm, Billəva, Püs-



yan, Diyadin, Tumaslı, Qışlaq Abbas, İbadulla, Xanlıqlar, Parçı, Vərməziyar əraziləri o zaman Baş Noraşen rayonunun deyil, Qıvraq rayonunun tərkibinə daxil edilmişdir [8, s. 296]. Rayon şimaldan Ermənistan SSR, cənubdan Qacarlar İmanı, qərbədən Türkiyə Cumhuriyyəti ilə həmsərhəd idi. Baş Noraşen rayonu ilə Qıvraq rayonunun sərhəddi Diyadin kəndinin qərbindən başlayaraq Arpaçay sahilində yerləşən Qışlaq Abbasa qədər uzanırdı. Rayon mərkəzi indiki Cəlilkənd hesab edilirdi. Bu yaşayış məntəqəsinə Cəlilkənd adı 1961-ci ildə görkəmli yazıçı Cəlil Məmmədquluzadənin şərəfinə verilmişdir [5, s. 121].

Bir məsələni qeyd etməliyik ki, sonralar Noraşen adlandırılan bu mahalın adı mənbələrdə tarixən Şərrur kimi xatırlanmışdır. Bu ərazinin adı hələ “Kitabi-Dədə-Qorqud” dastanının Drezdəndə saxlanılan XVI əsrə aid əlyazmasında “Şiroğuz” kimi xatırlanmışdır. Burada Əgrəyin igidlərlə birlikdə Şiroğuzdan Göyçədənizə qədər əraziyə hücumundan bəhs edilmişdir [21]. Rus şərqşünası V.V.Bartoldun fikrincə dastanda adı çəkilən bu ad məhz Şərrur adının ilkin formalarından biri olmuşdur.

Qıvraq rayonunun ərazisinə bu günki Şərrur rayonunun Tənənəm, Billəva, Püsyən, Diyadin, Tumaslı, Qışlaq Abbas, İbadulla, Xanlıqlar, Parçı, Vərməziyar yaşayış məntəqələri, eləcə də müasir Kəngərli rayonunun yaşayış məntəqələri daxil idi. Qıvraq rayonu ərazisində olan yaşayış məntəqələrinin sayı 19 idi [8, s. 296]. Rayon mərkəzi Qıvraq hesab edilirdi.

Cəhri rayonunun ərazisinə bugünkü Babək rayonunun Naxçıvan şəhərindən şimalda və şimal-qərb istiqamətində yerləşən 14 yaşayış məntəqəsi daxil idi: Cəhri, Payız, Şeytanabad, Didivar, Nəzərabad, Vayxır, Xalxal, Xıncab, Təzəkənd, Əznəbürd, Buzqov, Lizbirt, Kərməçataq [8, s. 296-297]. Sonradan boş qalmış yurd yerinə çevrilmiş, indiki Kəngərli rayonu ərazisində yerləşən Sust kəndi də məhz bu rayonun tərkibinə daxil idi.

Tumbul rayonu ərazisinə əsasən müasir Babək rayonunun Naxçıvan şəhərindən cənub və cənub-şərq istiqamətində yerləşən yaşayış məntəqələrini əhatə edirdi. Rayonun mərkəzi Tumbul kəndi sayılırdı. Bu rayon 30 yaşayış məntəqəsini birləşdirirdi [8, s. 297-298]. Bu gün artıq muxtar respublika ərazisində yaşayış məntəqəsi kimi mövcud olmayan Qızılburun, Sürəməlik, Naxış-Nərgiz kəndləri də Tumbul rayonunun tərkibində idi. Sovetləşmə ilə əlaqədar olaraq artıq bu rayonun ərazisində bəzi toponimlərin də ruslaşdığını və sovetləşdiyi müşahidə edilir. Myasnikovabad (indiki Əliabad qəsəbəsinin çoxmərtəbəli yaşayış məntəqələrinin yerləşdiyi hissəsi), Nərimanabad, Yuxarı və Aşağı Leninabad adlarının yaşayış məntəqələrinə verilməsi məhz bunun göstəricisi hesab edilə bilər.

Bugünkü Şahbuz rayonu o zaman Nərimanov rayonu adlandırılmışdı. Rayonun mərkəzi Yuxarı Şahbuz (indiki Şahbuz şəhəri) idi və Nəriman Nərimanovun şərəfinə Nəriman adlandırılmışdı. Bu rayonun tərkibinə 30 yaşayış məntəqəsi daxil idi [8, s. 298].

Əsasən bugünkü Culfa rayonunun kəndlərini əhatə edən Əbrəqunus rayonunun tərkibinə 29 yaşayış məntəqəsi daxil idi [8, s. 298-299]. Bu yaşayış məntəqələri aşağıdakılardır: Əbrəqunus, Qızılca, Kırna, Ərəzin, Camaldın, Çəşməbasar, Küznüt, Bənəniyar, Saltaq, Paradaşt, Gal, Şurut, Dizə, Haçaparaq, Nəhəcir, Göynük, Xanağa, Xoşkeşin, Noraşen, Baş Anzır, Div-Anzır, Köreymər (ruslar bu adı Kalaqemar kimi qeyd etmişlər), Boyəhməd, Ərəfsə, Teyvaz, Milax, Zoğala, Qazançı, Ləkətağ [8, s. 298-299].

Culfa rayonu isə o zaman cəmi 4 yaşayış məntəqəsini əhatə edirdi: Ur.Culfa, Cuğa (indiki Gülüstən – E.K.), Yayı, Kərimqulu-Dizə [8, s. 299].

İndiki Ordubad rayonunun ərazisində 3 rayon yaradılmışdı. Bunlar Ordubad, Parğa və Aza rayonları idi.

Mərkəzi Ordubad olan Ordubad rayonuna 20 yaşayış məntəqəsi daxil idi: Yuxarı Əylis, Aşağı Əylis, Vənənd, Xanağa, Vələver, Deysər, Ağrı, Ağrı-Dizə, Danaqırt, Qoruqlar, Dırnis, Kələki, Unus, Pəzməri, Nüs-nüs, Yuxarı Əndəmic, Gəncə (Gənzə), Anabə, Kotan, Kilit [8, s. 299-300].

Mərkəzi Parağa kəndi olan rayona indiki Ordubad rayonunun 15 yaşayış məntəqəsi daxil idi: Xurs, Nürgüt, Dərgəməlik, Tillək, Ələhi, Çənnab, Üstüpi, Mərzə, Parağa, Biləv, Rumis, Behrut, Bist, Nəsirvaz və Tivi [8, s. 300].

Aza rayonunun ərazisində isə 11 yaşayış məntəqəsinin adı çəkilir: Yuxarı Aza, Aşağı Aza, Kələntər-Dizə, Dər, Baş Dizə, Sumbatan-Dizə, Qoşadizə, Düylün və Düylün-Dizə, Gilançay və Dəstə [8, s. 300]. Rayonun mərkəzi orta əsrlərdə şəhər olmuş Aza kəndi – bugünkü Azadkənd idi.

Naxçıvan Mərkəzi Statistika İdarəsi tərəfindən 1926-cı ilin yanvar ayında hazırlanmış “Bülleten”dən aydın olur ki, həmin il Baş Nəraşen rayonu 54, Qıvraq rayonu 19, Cəhri rayonu 14, Tumbul rayonu 30, Nərimanov rayonu 30, Əbrəqunus rayonu 30, Culfa rayonu 4, Ordubad rayonu 20, Parağa rayonu 15, Aza rayonu 11 kəndi əhatə etmiş, muxtar respublikada cəmi 227 yaşayış məntəqəsi olmuşdur [7, s. 3].

Mənbələr sübut edir ki, 1927-ci ildə Naxçıvan MSSR-də 8 dairə (rayon) 227 yaşayış məntəqəsi olmuşdur [7, s. 3]. 1925-ci ildə Naxçıvan ərazisində mövcud olmuş Cəhri və Aza rayonlarının adı bu dövrə aid sənədlərdə çəkilmir. 1927-ci ildə Baş Nəraşen rayonuna 55, Qıvraq rayonuna 23, Nərimanov rayonuna 35, Tumbul rayonuna 35, Əbrəqunus rayonuna 30, Culfa rayonuna 13, Parağa rayonuna 15, Ordubad rayonuna isə 21 yaşayış məntəqəsi daxil idi [7, s. 3].

XX əsrin 20-ci illərinin sonunda Naxçıvan MSSR-in yaşayış məntəqələrinin sayında dəyişiklik edilmiş, Zaqafqaziya MİK-nın 1929-cu il 18 fevral tarixli qərarı ilə Şərur-Dərələyəz qəzası ləğv olunmuş, qəzanın Dərələyəz hissəsi bütünlüklə, həmçinin Naxçıvan MSSR-in 9 kəndi – Şərur dairəsinin Qurdqulaq, Xaçik, Horadiz, Şahbuz nahiyəsinin Oğbin, Sultanbəy, Ağxaç, Almalı, İtqıran, Ordubad dairəsinin Qarçıvan kəndləri, habelə Kilit kəndinin əkin sahələri və otlaqları Ermənistanə verilmişdir [7, s. 3].

Beləliklə, dövrün inzibati ərazi quruluşunun tədqiqi nəticəsində bir sıra nəticələrə gələ bilərik:

1. Naxçıvanda sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk dövrlərdən etibarən bölgənin inzibati-ərazi quruluşunda eksperimental xarakterli rayonlaşdırmalar aparılmışdır.
2. Tarixi sənədlər sübut edir ki, 1921-ci ildə Naxçıvanda sovet hakimiyyəti qurularkən Naxçıvanın ərazisi bugünkündən daha geniş əraziləri əhatə etmiş, bu gün Ermənistan Respublikasının ərazisində olan bir sıra kəndlər o zaman məhz Naxçıvan SSR-in müxtəlif rayonlarının, xüsusilə Sədərək rayonunun tərkibində olmuşdur. Elə bu səbəbdən də biz, sovet dövründə Naxçıvan ərazilərinin əsassız olaraq Ermənistanə verilməsi tarixini 1929-cu ildən yox, hələ 1921-ci ildən başladığını qeyd etməliyik.
3. Sovet hakimiyyətinin yerlərdə getdikcə möhkəmlənməsindən sonra bəzi yaşayış məntəqələrinin adları əsassız olaraq dəyişdirilmiş, başqa sözlə desək sovetləşdirilmişdir.

## ƏDƏBİYYAT

1. AMEA NB Mərkəzi Elmi Arxivi: F. 8, siy. 4, iş 2 / Naxçıvan tarixinə aid sənədlər (1923-1924-cü illər).
2. AMEA NB Mərkəzi Elmi Arxivi: F. 8, siy. 4, iş 5.

3. Axundov A. Torpağın köksündə tarixin izləri. Bakı: Gənclik, 1983, 136 s.
4. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı: Çıraq, 2007, 400 s.
5. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. 2 cildə, I c. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 304 s.
6. Babayev S. Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Bakı: Elm, 1999, 298 s.
7. Bağırov A. Müxtəlif mənbələrdə Naxçıvan toponimləri. “Şərq qapısı” qəz., 30 yanvar 2015-ci il, s. 3.
8. Bağırov A. Naxçıvanın oykonimləri (1590-2007-ci illərin məlumatları əsasında). Bakı: Nurlan, 2008, 336 s.
9. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. Qırxıncı kitab. Bakı: Azərneşr, 2012, 512 s.
10. İsayev E. Böyük İpək yolu və Naxçıvan. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 214 s.
11. Kəlbizadə E. Qədim Sədərək tarixdə neçə dəfə rayon statusunda olub? “Şərq qapısı” qəz., № 233 (21.643), 2016, 7 dekabr, s. 3.
12. Kəlbizadə E. Naxçıvan karvansaraları. “Şərq qapısı” qəz., № 218 (21.628), 18 noyabr 2016, s. 3.
13. Kəlbizadə E. Naxçıvanın tarixi coğrafiyası (XII-XVIII əsrin I yarısı), Naxçıvan: Əcəmi, 2016, 200 s.
14. Naxçıvan ensiklopediyası: 2 cildə. II c., İstanbul: Bakanlar Medya, 2005, 376 s.
15. Naxçıvan Muxtar Respublikasının yubileyləri 1924-1984. Naxçıvan: Əcəmi, 2016, 128 s.
16. Naxçıvan şəhəri Əliabad qəsəbə sakini 1928-ci il təvəllüdlü Məmmədova Çimnaz Qayıbalı qızının verdiyi məlumat.
17. Naxçıvan tarixi: 3 cildə, II c., Naxçıvan: Əcəmi, 2014, 528 s.
18. Şahverdiyev Z. XIX-XX əsrin əvvəllərində Naxçıvan bölgəsində demoqrafik vəziyyət // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun Elmi əsərləri, 26-cı c., Bakı, 2008, s. 98-107.
19. Исмаил-заде Д.И. Русское крестьянство в Закавказье. 30-е годы XIX-начало XX в. Москва: Наука, 1982, 310 с.
20. «Кармалин, Николай Николаевич» məqaləsi – [www.ru.wikipedia.org](http://www.ru.wikipedia.org)
21. Книга Деда Коркута / X Песнь о Секреке, сыне Ушун-коджи (пер. В.В.Бартольда). Текст воспроизведен по изданию: Книга моего деда Коркута. Москва-Ленинград АН СССР, 1962. [www.vostlit.info/Texts/rus9/Korkut/frametext10.htm](http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Korkut/frametext10.htm)
22. Семенов И.Я. Русские в истории Армении. Ереван: Лусабац, 2009, 298 с.

**Эльнур Кальбизаде**

### **АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ ДЕЛЕНИЕ НАХЧЫВАНА В 20-е ГОДЫ XX ВЕКА (ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)**

28 июля 1920 года, после того, как части XI Красной Армии вошли на территорию этого края, Нахчыван был провозглашен Советской Социалистической Республикой. Один документ из фондов Государственного Архива НАР позволил нам более подробно изучить административно-территориальное деление Нахчывана на тот период. Копия данного документа хранится в Научном Архиве Нахчыванского Отделения НАНА. Документ, датированный 16 марта 1921 года, называется «Схема административно-территориального деления Нахичеванской АССР». Документ был составлен слушателем академии Генерального штаба М.Переши-

ным в виде доклада Чрезвычайному комиссару Азербайджанской ССР и Народно-военному комиссару Нахичеванской ССР. В нем имеются названия существующих на тот момент трех уездов (Нахчыванский, Шарурский и Ордубадский) и 9-ти районов (Тумбулский, Джагринский, Шахбузский, Яйджинский, Абрагунисский, Чаннабский, Баш Норашенский, Шахтахтинский, и Садаракский) в составе Нахчыванской ССР.

В 1924 году в составе Нахчыванской АССР было 3 уезда (Нахчыванский, Шарурский и Ордубадский) и 9 округов. А уже в 1925 году с переходом на районное деление по всему Советскому Союзу уездное деление в Нахчыванской АССР также было упразднено. Тогда в Нахчыване было 9 округов.

В 1925 году названия некоторых деревень в регионе были изменены и созданы следующие районы: Баш Норашенский, Кыврагский, Джагринский, Тумбулский, Наримановский, Абрагунисский, Джульфинский, Ордубадский, Парагинский, Азаский.

Источники подтверждают, что в 1927 году в административном составе Нахчыванской Автономной Республики было 8 округов (районов) и 227 населенных пунктов.

Таким образом, по целому ряду исследований и архивным фактам мы можем прийти к следующим выводам:

1. В течение этого периода были сделаны экспериментальные изменения в административно-территориальной структуре региона.

2. Архивные и исторические документы свидетельствуют о том, что территория Нахчывана в 1921 году была больше, чем нынешняя площадь автономии. Ряд приграничных территорий и сельских населенных пунктов, находящихся в настоящее время на сопредельной территории Республики Армения, были частью Нахчыванской Республики.

3. После упрочения здесь позиций Советской власти произвольно и бесосновательно подверглись изменениям названия целого ряда населенных пунктов и они подверглись советизации.

**Ключевые слова:** *Нахчыванская ССР, административно-территориальное деление, историческая география, Тумбул, Джагри, Шахбуз, Яйджи, Абрагунис, Чаннаб, Баш Норашен, Шахтахты, Садарак.*

**Elnur Kelbizadeh**

## **ADMINISTRATIVE TERRITORIAL DIVISION OF NAKHCHIVAN IN THE 20-IES OF XX CENTURY (HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL STUDIES)**

In July 28, 1920 after the terms of the XI Red Army Nakhchivan Soviet Socialist Republic was proclaimed. One document from the National Archives of NAR helps us learn detailed administrative divisions and territorial division of Nakhchivan during this period. A copy of this document is stored in the Central Scientific Archive Nakhchivan Branch of ANAS. Document dated 16 March 1921 called "Schemes administrative divisions and territorial division of the Nakhichevan Autonomous Republic". The document was written by the listener of the Academy of the General Staff M.Pereshin in the form of a report Extraordinary Commissioner of the Azerbaijani SSR and military commissar of the Nakhichevan SSR. The document is written the name of three counties (uezd)

(Nakhchivan, Sharur and Ordubad) and 9 districts (Toumbul, Jahri, Shahbuz, Yayji, Abragunus, Channab, Bash Norashen, Shahtahty and Sadarak) as part of the Nakhchivan SSR.

In 1924, as part of the Nakhchivan Autonomous Republic were 3 district (Nakhchivan, Sharur and Ordubad), 9 counties. And already in 1925 in the territory of Nakhchivan Autonomous Republic was abolished all the counties. Then, as part of Nakhchivan there were 9 counties.

In 1925, the names of some villages in the region have changed and developed areas – Bash Norashen, Kyvrag, Jahri, Toumbul, Narimanov, Abragunus, Julfa, Ordubad, Paragha, Aza.

Sources show that in the Nakhchivan Autonomous Republic were 8 district (district) and 227 settlements in 1927.

Thus, a number of studies, we can conclude:

1. During this period, were made experimental changes in the administrative-territorial structure of the region.

2. Historical documents indicate that the territory of Nakhchivan in 1921 was more wide. Currently, a number of villages in the current territory of the Republic of Armenia were part of the Nakhchivan Republic.

3. After the consolidation of Soviet power changed the names of some settlements

**Key words:** *Nakhichevan SSR, administrative-territorial structure, historical-geography, Tumbul, Jahri, Shahbuz, Yayji, Abragunus, Channab, Bash Norashen, Shakhtakti, Sadarak.*

*(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)*